IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

TASHABBUSLI BUDJET DOIRASIDA AMALGA OSHIRILADIGAN XARAJATLARNING DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH (TOSHKENT TUMANI MISOLIDA)

Boboqulov Islombek Mahramqul o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
islombek.bobokulov.23@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20255275

Annotatsiya: Ushbu maqolada tashabbusli budjet doirasida amalga oshiriladigan xarajatlar ustidan davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish masalalari Toshkent tumani misolida tahlil qilinadi. Tashabbusli budjet mahalliy budjet mablag‘larini fuqarolar ehtiyojlariga yaqinlashtirsa-da, loyihalarni saralash, shartnoma tuzish, qurilish-ta’mirlash ishlarini bajarish, qabul qilish va yakuniy hisobot berish bosqichlarida moliyaviy intizom hamda natijadorlik nazorati kuchli bo‘lishi talab etiladi. Maqolada Open Budget portali, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda ommaviy axborot manbalarida e’lon qilingan 2025–2026-yillarga oid statistik ma’lumotlar asosida nazorat tizimining amaliy muammolari o‘rganilib, raqamli monitoring, riskka asoslangan audit va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tashabbusli budjet, davlat moliyaviy nazorati, mahalliy budjet, Open Budget, jamoatchilik nazorati, audit, Toshkent tumani.

Abstract. This article analyzes ways to improve state financial control over expenditures implemented within participatory budgeting, using Tashkent district as a case study. Participatory budgeting brings local budget resources closer to citizens’ needs; however, financial discipline and performance control are required at the stages of project selection, contracting, implementation, acceptance and reporting. Based on official and open statistics for 2025–2026, the paper develops proposals for digital monitoring, risk-based audit and stronger public oversight.

Keywords: participatory budgeting, state financial control, local budget, Open Budget, public oversight, audit, Tashkent district.

KIRISH

Mahalliy budjet xarajatlarining ochiqligi va samaradorligi hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. O‘zbekistonda “Tashabbusli budjet” mexanizmi fuqarolarga mahalla, maktab, bog‘cha, tibbiyot muassasasi, ichki yo‘l, ichimlik suvi, ko‘cha yoritish va boshqa ijtimoiy infratuzilma masalalari bo‘yicha loyiha taklif qilish hamda ovoz berish imkonini bermoqda.

Ushbu mexanizmning asosiy afzalligi shundaki, budjet mablag‘larini taqsimlashda aholining bevosita ishtiroki ta’minlanadi. Shu bilan birga, loyihalar qiymatining yiriklashuvi, g‘olib loyihalar sonining ortishi va qurilish-ta’mirlash ishlarining ko‘payishi davlat moliyaviy nazoratini yangi bosqichga olib chiqishni talab qiladi.

Open Budget portalida 2026-yil 1-mavsumi bo‘yicha kelib tushgan tashabbuslar soni 21 049 ta, tasdiqlangan tashabbuslar soni 17 424 ta, rad etilgan tashabbuslar soni 3 550 ta va ajratilgan mablag‘ 3 274,2 mlrd so‘m sifatida ko‘rsatilgan. Bu ko‘rsatkichlar tashabbusli budjetning doirasi kengayayotganini hamda nazorat obyektlari soni ortib borayotganini ko‘rsatadi.

Toshkent tumani misolida mazkur jarayonlar alohida ahamiyatga ega. Chunki tumanda aholi zichligi, mahallalar soni, ijtimoiy infratuzilmaga talab va yo‘l-ta’mirlash ehtiyojlari yuqori. Shu sababli tashabbusli budjet xarajatlarining qonuniyligi, maqsadliligi, tejamkorligi va natijadorligini nazorat qilish tuman moliya organlari, ichki audit xizmatlari, davlat moliyaviy nazorati organlari hamda jamoatchilikning muvofiqlashtirilgan harakatini talab etadi.

Adabiyotlar sharhi

Ilmiy adabiyotlarda participatory budgeting, ya’ni ishtirokchi budjetlashtirish, mahalliy moliya boshqaruvida shaffoflik, hisobdorlik va resurslarni fuqarolar ehtiyojiga mos taqsimlash vositasi sifatida talqin qilinadi. A.A. Augustine tadqiqotida mahalliy hokimiyatlarda budjet nazorati samarasiz bo‘lsa, mablag‘larning noto‘g‘ri taqsimlanishi, isrofgarchilik va korrupsiya xavfi ortishi, participatory budgeting esa shaffoflik va hisobdorlikni kuchaytirishi qayd etilgan (Augustine, 2022).

Mária Murray Svidroňová va hammualliflarining Shimoliy Makedoniya hamda Slovakiya tajribasi bo‘yicha tadqiqotida mahalliy budjet shaffofligi participatory budgeting jarayonining barqarorligi bilan ijobiy bog‘liq ekani aniqlangan. Bu xulosa Toshkent tumani uchun ham muhim: loyiha qiymati, pudratchi, ish hajmi va ijro holati ochiq e’lon qilinsa, aholining ishonchi va nazoratdagi ishtiroki kuchayadi (Svidroňová et al., 2024).

Birsen Nacar va Nihat Falay participatory budgeting shahar muammolarini hal etishda fuqarolar bilan hokimiyat o‘rtasidagi muloqotni kuchaytirishini, korrupsiya va nepotizm xavflarini kamaytirishga xizmat qilishini ta’kidlaydi (Nacar & Falay, 2024). Shu nuqtayi nazardan, tashabbusli budjet xarajatlarida davlat moliyaviy nazorati faqat tekshiruv emas, balki ochiq axborot, oldindan profilaktika va jamoatchilik ishtirokiga tayangan boshqaruv mexanizmi bo‘lishi kerak.

Dian Fathirah va hammualliflari mahalliy hukumat faoliyatida budjet shaffofligi va hisobdorlik davlat moliyasini boshqarish samaradorligini oshirishini ko‘rsatadi (Fathirah et al., 2024). Michael Schaeffer va Serdar Yilmaz esa mahalliy boshqaruvda hisobdorlikni kuchaytirish uchun huquqiy, siyosiy, ma’muriy mexanizmlar hamda aholining faol ishtiroki birgalikda ishlashi zarurligini asoslaydi (Schaeffer & Yilmaz, 2008).

D. Healdning fikricha, davlat xarajatlari bo‘yicha shaffoflik faqat ma’lumotni ko‘paytirish emas, balki axborotni fuqarolar tushunadigan shaklda berish, xarajat natijasini ko‘rsatish va nazorat mexanizmlarini aniq tuzishdan iborat (Heald, 2012). Demak, Toshkent tumanida tashabbusli budjet xarajatlarini nazorat qilishda portaldagi raqamlar bilan bir qatorda loyiha natijasi, foto-hisobot, smeta va qabul dalolatnomalarini ham tizimli ochib borish zarur.

Asosiy qism

Tashabbusli budjet xarajatlari ustidan davlat moliyaviy nazoratini to‘g‘ri tashkil etish uchun jarayonni besh bosqichda ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq: loyiha taklifini qabul qilish; texnik-iqtisodiy saralash; g‘olib loyihani moliyalashtirish; xarid va ijro bosqichi; yakuniy qabul, monitoring va hisobot. Har bir bosqichda nazoratning predmeti turlicha bo‘ladi.

Takliflarni qabul qilish bosqichida asosiy nazorat mezoni — loyiha haqiqatan ham tuman hududidagi dolzarb muammoni hal qilishi, boshqa davlat dasturlari bilan takrorlanmasligi va belgilangan limitlardan oshmasligidir. 2025-yilgi 1-mavsumda respublika bo‘yicha jami 17 666 ta loyiha kiritilgan, 8 437 ta mahalla ishtirok etgan. Toshkent viloyati kesimida 1 613 ta loyiha va 989 ta mahalla qayd etilgan. Bu Toshkent tumani kabi hududlarda saralash jarayoni katta ma’lumot oqimiga tayanganini ko‘rsatadi.

2025-yil 1-mavsum yakunlariga ko‘ra mamlakat bo‘yicha 10,45 mln ovoz berilgan, 3,2 trln so‘mlik 2 369 ta loyiha g‘olib deb topilgan. 2025-yil 2-mavsumida esa 11 mln dan ortiq ovoz berilib, 3,2 trln so‘mlik 2 332 ta loyiha g‘olib bo‘lgan. Demak, bir yil ichida faqat ikki mavsum

bo‘yicha g‘olib loyihalarning umumiy qiymati taxminan 6,4 trln so‘mni tashkil etgan. Bunday hajm davlat moliyaviy nazorati uchun riskka asoslangan yondashuvni talab qiladi.

Riskka asoslangan nazorat deganda barcha loyihalarni bir xil darajada tekshirish emas, balki yuqori qiymatli, muddatidan kechikayotgan, smetasi tez-tez o‘zgarayotgan, shikoyatlar ko‘p tushayotgan yoki pudratchi bilan bog‘liq xavf belgilariga ega loyihalarni ustuvor tanlab tekshirish tushuniladi. Toshkent tumanida ham nazorat resurslari, avvalo, eng yirik va ijtimoiy ahamiyati yuqori loyihalarga yo‘naltirilishi kerak.

Moliyaviy nazoratning asosiy vazifasi faqat kamchilikni aniqlash emas, balki xarajatlarning maqsadli, tejamkor va natijador bo‘lishini ta’minlashdir. Masalan, ichki yo‘lni asfaltlash loyihasida nazorat faqat to‘lov hujjatlari bilan cheklanmasligi, balki yo‘l uzunligi, qalinligi, material sifati, bajarilgan ish hajmi va foydalanish holatini ham qamrab olishi zarur. Maktab yoki bog‘cha ta’mirida esa smeta, xarid shartnomasi, texnik nazorat xulosasi va qabul dalolatnomasi bir-biriga mos bo‘lishi kerak.

Toshkent tumani hokimligi axborot kanallarida 2025-yilgi 1- va 2-mavsumlarning bosqichlari, ovoz berish muddatlari, keyingi mavsumlarda tanaffus beriladigan mahallalar hamda g‘olib loyihalar ro‘yxati haqida muntazam xabarlar berib borilgan. Bu ochiqlik ijobiy holatdir, lekin davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish uchun faqat g‘oliblik ro‘yxati yetarli emas; har bir loyiha bo‘yicha shartnoma qiymati, pudratchi, to‘lovlar, bajarilish foizi va yakuniy natija ham ochiq ko‘rinishi lozim.

Davlat moliyaviy nazoratining asosiy vazifalaridan biri ajratilgan mablag‘larning maqsadli sarflanishini nazorat qilish hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ichki audit tizimi, elektron tender platformalari va jamoatchilik monitoringi mexanizmlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda “Ochiq budjet” portalida loyihalar bo‘yicha ma’lumotlarning muntazam e’lon qilinishi fuqarolarning budjet jarayonidagi ishtirokini kuchaytirib, korrupsion holatlarning oldini olishga xizmat qilmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, tashabbusli budjet mexanizmlarida raqamli nazorat vositalarining joriy etilishi budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshiradi hamda davlat organlariga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi. Shu sababli Toshkent tumani misolida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, audit jarayonlarini avtomatlashtirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish zarur hisoblanadi.

1-jadval.

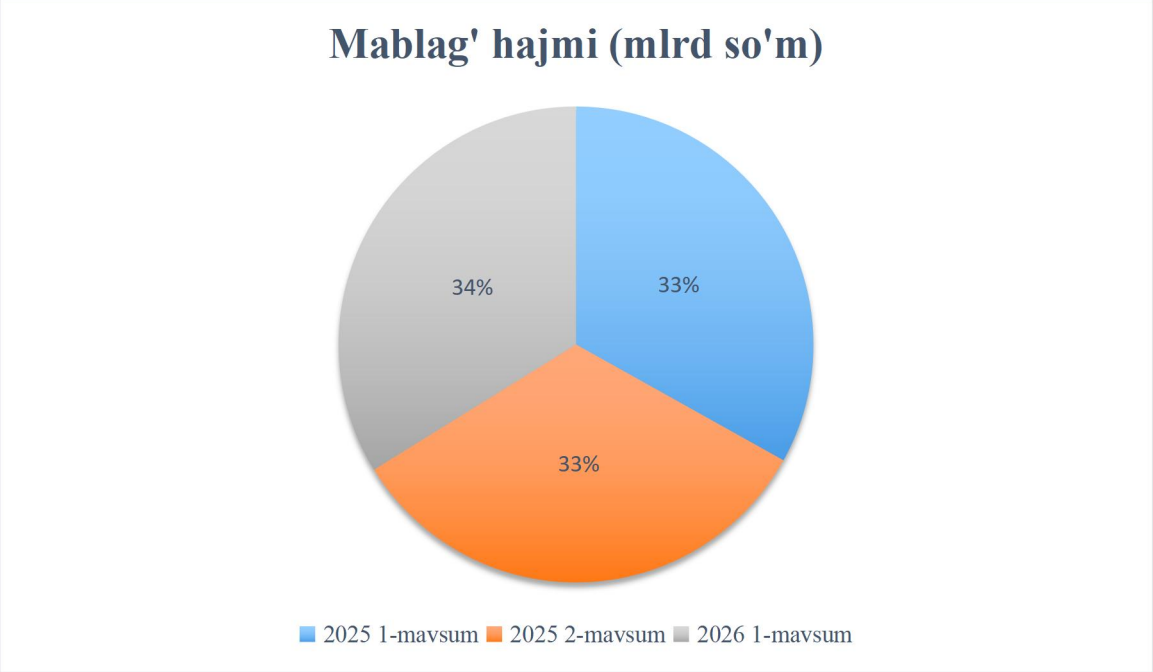
Tashabbusli budjet bo‘yicha asosiy statistik ko‘rsatkichlar va nazorat uchun ahamiyati

Ko‘rsatkich	Davr/hudud	Miqdor	Manba	Nazorat uchun ahamiyati
Kiritilgan loyihalar	2025-yil 1-mavsum, respublika	17 666 ta	Iqtisodiyot va moliya vazirligi/Open Budget	Saralash sifati va takroriy loyihalarni tekshirish zarur
Ishtirok etgan mahallalar	2025-yil 1-mavsum, respublika	8 437 ta	Iqtisodiyot va moliya vazirligi/Open Budget	Hududlar kesimida qamrov va adolatli taqsimotni baholash
Toshkent viloyati loyihalari	2025-yil 1-mavsum	1 613 ta loyiha, 989 ta mahalla	Iqtisodiyot va moliya vazirligi/Open	Toshkent tumani loyihalarini viloyat

			Budget	kesimidagi umumiy yuklama ichida monitoring qilish
G‘olib loyihalar	2025-yil 1-mavsum	2 369 ta, 3,2 trln so‘m	Iqtisodiyot va moliya vazirligi/OAV	Yirik mablag‘lar bo‘yicha xarid va ijro nazoratini kuchaytirish
G‘olib loyihalar	2025-yil 2-mavsum	2 332 ta, 3,2 trln so‘m	Open Budget	Mavsumlar bo‘yicha taqqoslama risk tahlilini yuritish
Kelib tushgan tashabbuslar	2026-yil 1-mavsum, portal ko‘rsatkichi	21 049 ta	Open Budget	Nazorat obyektlari soni ortayotgani sababli raqamli monitoring zarur
Ajratilgan mablag‘	2026-yil 1-mavsum, portal ko‘rsatkichi	3 274,2 mlrd so‘m	Open Budget	Mablag‘larni rejalashtirish va limit nazoratini avtomatlashtirish zarur

Manba: *Open Budget portali, Iqtisodiyot va moliya vazirligi axborotlari hamda OAVda e’lon qilingan 2025–2026-yilgi ma’lumotlar asosida muallif tomonidan tuzildi.*

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, tashabbusli budjet doirasida ajratilgan mablag‘lar hajmi yildan-yilga oshib bormoqda. Xususan, 2025-yilning 1- va 2-mavsumlarida mablag‘lar hajmi deyarli bir xil bo‘lgan bo‘lsa, 2026-yil 1-mavsumida ushbu ko‘rsatkichning oshgani kuzatiladi. Bu esa tashabbusli budjet tizimiga davlat tomonidan ajratilayotgan moliyaviy resurslar hajmi kengayayotganini hamda fuqarolar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash darajasi ortib borayotganini ko‘rsatadi.

1-rasm. Tashabbusli budjet bo‘yicha 2025–2026-yillardagi mablag‘lar hajmi.

Manba: *Open Budget portali va Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.*

Jadval va rasm ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, tashabbusli budjet doirasidagi mablag‘lar hajmi trln so‘m miqyosida shakllanmoqda. Shu sababli Toshkent tumanida moliyaviy nazoratni takomillashtirish uch yo‘nalishda olib borilishi kerak.

Birinchi yo‘nalish — raqamli nazorat. Har bir loyiha uchun yagona elektron karta shakllantirilib, unda loyiha ID raqami, manzili, tashabbuskor, smeta qiymati, pudratchi, shartnoma, to‘lovlar, bajarilish foizi, foto-hisobot va qabul dalolatnomasi jamlanishi kerak. Bu tuman moliya bo‘limi, hokimlik, texnik nazorat va davlat moliyaviy nazorati organlariga bir xil axborot bazasida ishlash imkonini beradi.

Ikkinchi yo‘nalish — riskka asoslangan audit. Audit rejasida loyihaning qiymati, ijtimoiy ahamiyati, bajarilish muddati, shikoyatlar soni, avvalgi tekshiruv natijalari va pudratchining intizomi kabi indikatorlar hisobga olinishi lozim. Bu yondashuv kam resurs bilan ko‘proq xavfli loyihalarni qamrab olish imkonini beradi.

Uchinchi yo‘nalish — jamoatchilik nazoratini moliyaviy nazorat bilan bog‘lash. Aholi faqat ovoz berish bosqichida emas, balki ijro jarayonida ham loyiha holati bo‘yicha ma’lumot olishi va murojaat yuborishi kerak. Portalda “bajarildi” degan belgi bilan birga loyiha natijasini tasdiqlovchi fotosurat, xarajatlar reestri va qabul hujjatlarining qisqa shakli berilishi maqsadga muvofiq.

Davlat moliyaviy nazorati organlari uchun yana bir muhim masala — profilaktik nazoratdir. G‘olib loyiha bo‘yicha shartnoma tuzilishidan oldin smeta realizmi, bozor narxlariga moslik, texnik topshiriq aniqligi va xarid usuli tekshirilsa, keyingi bosqichlarda ortiqcha xarajat, sifatsiz ish yoki muddat buzilishi xavfi kamayadi.

Toshkent tumani amaliyotida nazoratning samarali modeli quyidagicha bo‘lishi mumkin: loyiha kiritilganda avtomatik moslik tekshiruvi; saralashda texnik va moliyaviy ekspertiza; g‘oliblikdan keyin xarid jarayonining ochiqligi; ijro davrida oylik monitoring; yakunda natijadorlik auditi; foydalanishga topshirilgandan keyin kamida 6 oy davomida ekspluatatsiya monitoringi.

Shuningdek, tashabbusli budjet mablag‘lari bo‘yicha maqsadli indikatorlar belgilanishi zarur. Masalan, ichki yo‘l loyihasida ta’mirlangan yo‘l uzunligi, maktab loyihasida o‘quvchilar qamrovi, tibbiyot muassasasida xizmat oluvchi aholi soni, yoritish loyihasida o‘rnatilgan chiroqlar soni va energiya tejamkorligi ko‘rsatilishi mumkin. Bu nazoratni hujjat tekshiruvidan natija tekshiruviga o‘tkazadi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tashabbusli budjet mahalliy budjet mablag‘larini fuqarolar ehtiyojiga yo‘naltirishning samarali mexanizmidir. 2025-yilda ikki mavsum bo‘yicha 4 701 ta g‘olib loyiha va taxminan 6,4 trln so‘m mablag‘ shakllangani, 2026-yil 1-mavsumida esa portalda 21 049 ta tashabbus va 3 274,2 mlrd so‘m ajratilgan mablag‘ ko‘rsatilgani ushbu jarayonning ko‘lami kengayayotganini tasdiqlaydi.

Toshkent tumani misolida tashabbusli budjet xarajatlari ustidan davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish uchun nazorat jarayoni loyiha taklifidan yakuniy natijagacha uzluksiz olib borilishi kerak. Bunda moliyaviy intizom, xaridlar shaffofligi, smeta asoslanganligi, bajarilgan ish hajmi va ijtimoiy natija birgalikda baholanishi lozim.

Maqola natijasida quyidagi takliflar ilgari suriladi: har bir loyiha bo‘yicha elektron monitoring kartasini joriy etish; riskka asoslangan audit indikatorlarini ishlab chiqish; yuqori qiymatli va kechikayotgan loyihalarni ustuvor tekshirish; shartnoma, to‘lov va qabul ma’lumotlarini ochiq e’lon qilish; jamoatchilik murojaatlarini nazorat rejasiga integratsiya qilish; texnik nazorat va moliyaviy nazorat o‘rtasida yagona ma’lumot almashinuvi tizimini yaratish.

Umuman olganda, tashabbusli budjet doirasidagi xarajatlar ustidan davlat moliyaviy nazoratining kuchaytirilishi Toshkent tumanida budjet mablag‘larining maqsadli sarflanishi, loyihalar sifatining oshishi, aholining ishonchi mustahkamlanishi va mahalliy boshqaruvda hisobdorlikning kuchayishiga xizmat qiladi.

Manbalar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. “Open Budget” portali: “Tashabbusli budjet” ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2025.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. “Tashabbusli budjet. 2025-yilgi 1-mavsum” infografik ma’lumoti. – Toshkent, 2025.
3. Open Budget. “Tashabbusli budjet jarayoni 2025-yil 2-mavsumining g‘olib loyihalar ro‘yxati e’lon qilindi”. – Toshkent, 2025.
4. Kun.uz. “Tashabbusli budjetning 2025-yilgi 1-mavsum g‘olib loyihalari e’lon qilindi”. – 2025-yil 21-mart.
5. Toshkent tumani hokimligi. Tashabbusli budjet bo‘yicha rasmiy axborotlar. – Toshkent tumani, 2025.
6. Augustine, A.A. Budgeting Techniques and Budgetary Control in Local Governments: Participatory Budgeting a Critical Instrument for Sustainable Development // International Journal of Management and Economics Invention. – 2022.
7. Svidroňová, M.M., Nikolov, M., Andonova, V.G., Kaščáková, A. Transparency of Local Policy-Making and Participatory Budgeting in North Macedonia and Slovakia // Ekonomika a spoločnosť. – 2024.
8. Nacar, B., Falay, N. Participatory Budgeting in Public Sphere, Governance, Transparency and Participation // Politik Ekonomik Kuram. – 2024.
9. Fathirah, D., Nirwana, N., Haliah, H. Budget Transparency and Accountability in Local Government // Asian Journal of Management Analytics. – 2024.
10. Schaeffer, M.G., Yilmaz, S. Strengthening Local Government Budgeting and Accountability // World Bank Policy Research Working Paper. – 2008.